

НАЈИМПРЕСИВНИЈЕ СТАРЕ БИБЛИОТЕКЕ У СЛОВАЧКОЈ¹

САЖЕТАК: Збирке старих књига депоноване на територији Словачке обухватају појединачне фондове, као и богате збирке старих и ретких докумената. Ове збирке битно илуструју ниво образовања и културног развоја на нашим просторима током векова, те представљају значајан део како нематеријалног (духовног) тако и материјалног културног наслеђа, с обзиром на њихову уметничку вредност. У раду је приказана прошлост и садашњост осам одабраних старих библиотека у Словачкој. Обухваћене су све врсте старих библиотека (племићке, црквене, личне, школске и библиотеке удружења), које покривају различите делове Словачке. Ауторка има за циљ да допринесе унапређењу овог сегмента културног наслеђа и да подигне свест о њему, и на крају, али не и најмање важно, да пружи информације о институцијама које управљају тим збиркама, чувају их и стављају на располагање.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: старе библиотеке, историја културе књиге, стари и ретки документи, племићке библиотеке, црквене библиотеке, личне библиотеке, школске библиотеке, библиотеке удружења.

Увод

Стари библиотечки фондови, у Словачкој организовани су по збиркама или су књиге расуте по фондовима, што у значајној мери документује ниво образовања и културног развоја у одређеном историјском раздобљу. У прошлости су, становници Словачке, док су још били пагани, дошли у контакт са писмом и књигом, за-

¹ Рад је настао у оквиру пројекта „APVV-19-0524 CHRONUM – Chronológia dejín knižnic na Slovensku od počiatkov do roku 2020“ („Хронологија историје библиотека у Словачкој од настанка до 2020“). У оригиналу, на словачком језику, доступан је на адреси: https://www.snk.sk/images/Edicna_cinnost/Casopis_Kniznica/2022/2022_05_17_Mgr_Dana_Chalupekova.pdf

хваљујући западноевропским мисионарима. Књига је на тај начин постала део културног развоја захваљујући мисији Константина и Методија.

Већ у 12. веку у Словачкој се воде евиденције првих збирки књига. То су пре свега збирке храмова (нпр. у Левочи, спишска и братиславска библиотека, картузијански манастир на Камену уточишта (Skala uťočišťa) – са скрипторијумом). У време док се још нису појавиле штампарије у Словачкој, потребе читалаца/колекционара биле су задовољене увозом књига из иностранства. На нашој територији почели су да раде „номадски/ путујући штампари” (Шинтава, Комјатице, Хлоховец), а своју делатност развиле су и традиционалне званичне штампарије (Кошице, Банска Бистрица, Банска Штјавница, Бардјејов). Такође, са њиховим напретком, као и са издавањем дела, у уској је вези колекционарство и настанак библиотека, посебно породичних, црквених и школских, а наравно, појавило се и неколико десетина личних библиотека. У периоду просветитељства, неке реформе цара Јозефа II зауставиле су масовно ширење манастирских библиотека. Издавање Патента о верској толеранцији, 1781. године, подстакло је католике и евангелисте да остваре ближу сарадњу из области књижевности и културе, захваљујући чему образовање постаје доступно широким масама. У овом периоду почињу са радом разна удружења образовног карактера, у чијем склопу почињу да се формирају и библиотеке. Последња четвртина 18. и почетак 19. века била је у знаку Француске револуције, која је утицала на то да се сакупља одговарајућа литература, што је резултирало настанком неколико занимљивих племићких библиотека. У 19. веку улажу се напори да се сакупи што потпунија, чисто словачка књижна продукција од најстаријих времена па до садашњости, што се може видети и на примерима личних библиотека Михала Решетке (1794-1854), Мартина Хамуљака (1789-1859), односно Вавринца Чапловича (1778-1853).

Циљ ових напора био је доказивање да постоји тежња за културним развојем и да је словачки народ стародреван. У 20. веку забележен је пад у развоју класичних старих библиотека. Томе је допринела чињеница да је књижна продукција напредовала, типографске технике су модернизоване, а доступност штампаних публикација релативно се повећала. Осим тога, 1918. година обележена је низом промена у економској, политичкој и културној структури Европе, што се одразило и на територији данашње Словачке Републике. У то време је много ретких целина, комплетно или у деловима, однесено у иностранство, одакле више никад нису враћене. Друштвено-политичка ситуација после Другог светског

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А
Р

бр.
1,
год.
2024.

рата и непоимање историјског значаја и културних вредности старих библиотечких фондова, проузроковало је да већи број докумената од значаја и уметничке вредности оде у неповрат (Sabov a kol., 2001, s. 8–11).

Педесетих година 20. века настаје мрачно доба за збирке старих књига. Библиотеке у власништву црква и племства, често у повоју и по неколико векова, после национализације биле су сведоци невиђеног варварства. Нарушавање њиховог континуитета (допремањем), садржаја (одношењем највреднијих штампаних књига и рукописа), а у многим случајевима и физичка ликвидација, довела је до значајног осиромашавања националног културног наслеђа. Да се оконча овај процес законским путем, делимично је пошло за руком Матици словачкој, у априлу 1945. године. Њени напори, да се брине и да заштити старе писане споменике, резултирали су тиме што су поткрепљени „Законом Словачког националног савета о Матици словачкој”, у којем се један део бавио и овим питањем. Најзначајнији корак, у раду са старим фондом, био је опсежно евидентирање библиотечке грађе у Регистру споменика култура, што је спроведено у другој половини осамдесетих година по целој Словачкој.

Основну обраду и евиденцију необрађених фондова, механичко чишћење докумената и њихово улагање у одговарајућу средину, посебно је омогућио „Закон” под. бр. 183/2000 *Збирке закона о библиотекама* са одговарајућом уредбом. „Закон” се бавио облашћу заштите старих ретких библиотека и појединачних докумената не само са аспекта њиховог одношења у иностранство, већ и начином на који се попуњавају домаће библиотеке и кретањем ових књига по нашој територији (Sabov a kol., 2001, s. 6–7). Данас је заштита старих библиотечких докумената и старих библиотечких фондова правно уоквирена „Законом” бр. 126/2015 *Збирке закона о библиотекама*.

Свака национална култура тежи ка томе да, на адекватан начин, очува, интерпретира и користи писану културну баштину, прикупљену у библиотекама, архивима, музејима или се налази код појединаца. Одлучили смо да у раду представимо осам занимљивих старих библиотека, које су у оквиру библиотечког закона проглашене за старе библиотечке фондове. Пружамо вам могућност да завите у њихову прошлост и садашњост, трудећи се да обухватимо све врсте старих библиотека (племићке, црквене, личне, библиотеке удружења и школске), које се налазе у различитим деловима Словачке. Верујемо да ћемо овим путем успети да дамо допринос унапређењу и промовисању овог дела нашег кул-

турног наслеђа, да подигнемо свест о томе како бисмо, ипак, на крају пружили информације о институцијама које управљају наслеђем, чувају га и дају га на коришћење.

Библиотека Апоњи – BIBLIOTHECA APPONIANA Опоњице

Слика 1.
Ентеријер
Библиотеке
Апоњи.
Извор: Словачка
национална
библиотека,
Мартин

Гроф Антон Јурај Апоњи (1751-1817), љубитељ и колекционар књига, основао је 1774. године библиотеку у Бечу. Одабрао је језуиту Августина Микелација, аутора првих, до сада сачуваних, каталога библиотеке, да је уреди и направи њен садржајни профил. Библиотеку Антона Јураја је 1817. године наследио његов средњи син Антон Апоњи (1782-1852), власник имања у Опоницама и каријерни дипломата у Паризу, Лондону и Риму. Стручни део посла поверио је библиотекар у Карлу Антону Груберу (1760-1840), који је у овој библиотеци увео нов систем каталогизације. Библиотекар је грофу предложио да библиотеку пренесе у Угарску у Мајерхоф у Братислави. У периоду између 1818. и 1819. године део библиотеке био је распродат на аукцији у Бечу због недостатка простора, а 13. јула 1827. године је, у Козијој улици у Братислави, отворена новосаграђена палата, у коју је превезен из Беча цео фонд библиотеке по одлуци грофа Антона Апоњија. Овај објект палате је у периоду, између 1827. и 1846. године, служио као прва јавна библиотека у Угарској. Мото са поруком на фасади палате *Literis in patria Avgendis* (За унапређење образовања у отаџбини) са породичним грбом, такође је испуњен издавањем књиге, под насловом *Collectio Monumentorum quae in memoriam Bibliothecae Apponianae custodita*

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А
Р

бр.
1,
год.
2024.

sunt, чији је уредник био Грубер. Принове су стизале редовно чак из Лондона. Такође су на адресу библиотеке стизале књиге из словенских књижевности из Русије и за Штурове следбенике. Након Груберовог одласка у пензију, гроф Апоњи одлучио је да премести библиотеку на породично имање у Опонице и, у ту сврху, догради ново крило уз дворац. После смрти последњег власника имања у Опоницама Хенриха Апоњија (1885–1935), библиотека је прешла у руке грофа Кароља, у замену за дугове породице Апоњи. Међутим, Карољ није био заинтересован за очување библиотеке ни у професионалном, ни у емотивном смислу. У време комунистичког режима дворац је служио као хамбар за житарице, у којем су биле осам година ускладиштене житарице заједно са књигама. У периоду између 1956. и 1958. године Вшевлад Јозеф Гајдош, фрањевац и политички затвореник, под овлашћењем Матице словачке, каталогизовао је и очистио библиотеку, а на тај начин сачувана је од гашења (Sabov a kol. 2001, s. 13–18). Библиотека је 1972. године пренета у депозит Матице словачке у Мартину, а остатак ствари из ентеријера библиотеке спаљен је у парку дворца. Деведесетих година 20. века библиотека је постала део депозита Словачке националне библиотеке. У периоду од 2007. до 2011. године вршена је реконструкција дворца у Опоницама, заједно са библиотеком, а после договора са Словачком националном библиотеком, потписан је уговор о враћању библиотеке у просторије дворца (Knižnica, n. d.).

Библиотека садржи 7507 наслова, што представља чак 15.042 библиотечких јединица. Наслове можемо да поделимо у 17 научних дисциплина, 31 тематску групу, а грађа је објављена на 12 језика. Ту се налазе ретке књиге, које датирају од 1515. до 1945. године. Библиотека поседује неколико издања дела Макијавелија, Петрарке, Ђордана Бруна, Галилеа, Да Винчија, Димеа, Балзака, Њутна, Линеа и многих других (Sabov a kol., 2001, s. 13–18).

Стара библиотека Музеја Бетљар

Формирање библиотеке започео је гроф Леополд Андраши (1767–1824), после 1792. године. Након што је напустио војну каријеру, повукао се на своје имање у Бетљар, где се посветио привреди, науци и уметности. Свечано отварање библиотеке било је 1816. године у округлој ротунди, коју је Леополд изградио на имању управо да служи у библиотечке сврхе. У време свог оснивања, библиотека је имала 565 свезака, а континуираном набавком књига постала је једна од најпознатијих у Угарској.

Слика 2.
 Ентеријер
 библиотеке у
 Бетљару. Извор:
 Музеј Бетљар

Најдрагоценији део ове старе библиотеке породица Андраши поклонила је Библиотеци Сечењи (Национална библиотека Мађарске – Сечењи, - нап. прев.) у Будимпешти. После 1909. године, преко грофа Гезе Андрашија (1856-1938), галерија на другом спрату дворца била је преуређена у посебну просторију, у коју су преместили библиотеку. Осветљење библиотеке обезбеђено је стакленим кровом, кроз који допире природна дневна светлост. У овој просторији се и данас налази библиотечки фонд. Имовина породице Андраши, заједно са библиотеком, била је 1945. године одузета Декретом председника, прешавши под управу државе, односно Шумарског предузећа у Бетљару. Олга Вагнерова је 1947. године обрадила инвентар библиотеке, што је било уједно и прво утврђивање обима фонда старе библиотеке породице Андраши. Списак је сачињен у виду абецедног каталога фонда, који садржи библиографске податке о 12.664 библиотечких јединица. Дворац, заједно са својим фондовима збирки, укључујући и библиотеку, прешао је 1953. године под управу Националне комисије за културу Словачке као културно добро у државној својини, са седиштем у Бетљару. Сређивање фонда библиотеке започето је 1971. године, према смерницама о начину управљања збиркама у музејима и галеријама. Тај рад био је поверен Гези Ердељију. Он је поједине томове обрадио на нивоу каталожских листића. Њих су, од 1972. године, почели да обрађују, водећи „Попис приновљених књига”. До 1983. године у четири „Пописа приновљених књига” евидентирано је 14.164 томова књига и часописа. Влада Словачке Социјалистичке

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А
Р

бр.
1,
год.
2024.

Републике прогласила је, 1985. године, дворца за национални споменик културе. Данас је стара библиотека саставни део специјализоване експозиције дворца. У библиотеци су евидентирана дела из периода од 16. до 20. века, али се међу њима налазе и три инкунабуле, из периода од 1486. до 1499. године. По језичком саставу фонд је разноврстан, односно књиге су написане на више од десет страних језика. Тематски литература је широког спектра и обухвата дела из разних области, а пре свега из природних наука, историје, технике, теологије и медицине (Sabov a kol., 2001, s. 107–112).

Стара библиотека Стражки

Грегор Хорват-Станчић (1558-1597), син Марека Хорвата Станчића и оснивача породице Хорват-Станчић у Спишу, основао је 1584. године у Стражкама, у самом породичном дворцу, хуманистичку гимназију за племићку децу. Са гимназијом настаје и библиотека. После преране смрти Грегора, ову делатност наставља његов син Балтазар (1596-1678), који је студирао у Витенбергу и који преузима на себе да води гимназију, да предаје у њој и уједно да проширује породичну библиотеку. Породица се бринула о гимназији око 127 година и пружала је подршку Лицеју у Кежмарку, поклањајући му књиге. Имрих Хорват Станчић (1737-1801), поджупан у Спишу у периоду од 1796. до 1801. године, био је касније заслужан за напредак библиотеке. Библиотеку је користио и за школовање свог нећака Грегора Франтишека Бержевића (1763-1822), који је касније био први политички економиста у Угарској.

Слика 3.
Ентеријер
библиотеке у
Стражкама.

Извор: Словачка
национална
галерија

Већ одрастао, путујући по Европи, дао је допринос квалитативном развоју библиотеке. Са смрћу Имриха, породица је изумрла по мушкој линији. Имовина је наследством пренета најпре у власништво породице Сирмаји, а касније у власништво породице Медњански. Балтазар Сирмаји (1793–1856), син Андреја Сирмајија и његове супруге Ане Хорват–Станчић, показао се као стручњак за куповину књига (*Historická knižnica Strážky*, © 2021). Јан Сирмаји је 1835. године библиотеку дао на чување у библиотеку Евангелистичког колегијума у Прешову, под условом да служи јавности и у студијске сврхе. Библиотеку је градио у духу просветитељства и учинио је богатијом за око 10.000 књига и часописа, употпуњавајући је пре свега, енглеском, француском и немачком књижевношћу (Horváth a kol. 1992, s. 267). Ана Марија (1823–1883), ћерка Балтазара, након очеве смрти, 1862. године, заједно са супругом Едвардом Медњанским (1823–1895) преселила се из Бецкова у Стражке. Библиотека је била од великог значаја у образовању њихове деце Ладислава (1852–1919) и Маргите (1858–1937). Последњи члан породице који је библиотеку користио у научне сврхе био је Стефан Чобел (1847–1932), Маргитин супруг и аутор многих радова из филозофије и естетике (*Historická knižnica Strážky*, 2021).

Библиотека садржи око 8500 књига, часописа и мапа. О првобитном обиму и намени библиотеке постоји мало информација. Претпоставља се, да је на самом почетку поседовала књиге античких аутора, аутора хуманиста и реформатора. У најстаријем сачуваном каталогу, који датира од 5. маја 1785. године, постоје подаци да је било 787 књига. Аутор овог каталога био је Имрих Хорват Станчић. Тренутно је негде половина књига у фонду на немачком језику, а заступљени су и наслови на латинском, француском, мађарском и енглеском језику. Међу најзначајнијим су наслови *Naturae Historiarum* (1518) Плинија старијег односно *Adagiorum* (1574) Еразма Ротердамског (Lisý, 2020).

Дијецезна библиотека Њитра

Бискуп Ладислав Адам Ердеди (1677–1736) уредио је у 18. веку Каптолску библиотеку, која је била смештена на торњу Њитранског замка. Основу фонда чинили су пре свега кодекси, који су у катедрали били прикупљани још од самог почетка 12. века. Први познати колекционар био је њитрански бискуп Павол Апстемијус Борнемиса (1499–1579). Њитранском каптолу поклонио је инкунабулу *Missale strigoniense* из 1480. године. Бискуп Августин Рошковањи (1807–1892), у писму датираном 11. маја 1879. године, упућује Њитранском каптолу обавештење о уређивању библиотеке, која ће

Слика 4.
Ентеријер
Дијецезне
библиотеке у
Њитри. Извор:
Доминика Орлова

носити име Bibliotheca Dioeciesana, а у њој ће бити смештене књиге из библиотеке катедрале, књиге њитранских бискупа и богословске библиотеке. Првобитне просторије торња на замку нису више биле одговарајуће, те је бискуп искористио прилику док су вршили преуређивање североисточног крила зграде Велике богословије, да се направе наменске просторије за библиотеку. Радове је водио бечки архитекта Липерт, заједно са градитељем Шмитом. За првог префекта библиотеке постављен је каноник Јозеф Вагнер (1833–1910). Бискуп Рошковањи је 1882. године поклонио своју збирку од 19.365 свезака фонду Дијецезне библиотеке, која је била похрањена у библиотеци под називом „Bibliotheca Episcopo-Roskoványana”. Дијецезна библиотека званично је отворена 30. новембра 1885. године. Тада је имала 36.223 књига. Франц Јозеф I, аустроугарски цар, посетио је библиотеку 6. септембра 1887. године, те се као први уписао у тада установљену Спомен-књигу. Године 1921. именован је за њитранског Бискупа Карол Кмећко (1875–1948). Будући да се трудио да изгради словачко одељење и да створи Централну дијецезну словачку библиотеку, поклонио је библиотеци још књига. Године 1961. на основу споразума између Бискупије, као власником библиотеке, затим Матице словачке и Окружног народног одбора, управљање библиотекама преузима Окружна библиотека. У периоду између 1980. и 1981. године био је обновљен ентеријер библиотеке. Дијецезна библиотека је, дејуре и дефакто, 25. јануара 1990. године, враћена под управу Бискупије, а за управника именован је монсињор Ладислав Белас. Влада Словачке Републике је 23. маја прогласила библиотеку националним спомеником културе.

Данас библиотека чува 73.588 наслова. Најзначајнији артефакт у фонду је 78 свезака инкунабула, односно књиге објављене до 1500. године. Најстарија од њих је из 1473. године. Најбројнија су дела из области теологије, али има и дела из других научних дисциплина: историје, филозофије, књижевности, права, лингвистике, као и збирка новина и часописа. Са аспекта језика, у библиотеци преовладава латински (више од трећине фонда писано је овим језиком), затим немачки и мађарски, иза тога следи француски и шпански језик. У библиотеци има врло мало словачких књига, негде око 150 (Dukátová 2015, s. 21–23).

Данас Дијецезна библиотека у Њитри садржи дела на 37 језика, као и часопис написан на Брајевом писму.

Библиотека Опатије реда Премонстраната, Јасов

Почетак изградње манастирске библиотеке датира из друге половине 13. века. Њено оснивање повезано је са настанком Манастира реда Премонстраната у Јасову, који се директно први пут помиње 1243. године. Овај ред Премонстраната Јосиф II је распустио наредбом, 1787. године. Збирка књига била је пренета у Егер и Будим у Мађарској. Црквени ред био је обновљен у Јасову, 1802. године. У то време настаје и данашња библиотека. У манастирску

Слика 5. Поглед на Библиотеку реда Премонстраната у Јасову. Извор: Ред Премонстраната – Опатија Јасов

библиотеку враћено је само деведесет књига из Будима. У време Прве Чехословачке Републике библиотека је обогаћена публикацијама и документима из гимназија реда Премонстраната, које су престале са радом, из плебанија и из библиотеке Премонстраната из Љељеса, а 1950. године су у библиотечки фонд евидентирани и књиге из опатија Премонстараната источнословачког краја, које су престале са радом. Педесетих година 20. века почели су да долазе у Јасов монаси из других укинутих манастира у Словачкој. Доносе са собом и књиге, које су ушле у фонд јасовске библиотеке (Kláštorná knižnica, n. d.). Данас библиотека садржи око 100.000 наслова. Од научних дисциплина у фонду је заступљена теологија, филозофија, природне науке, географија, историја и медицинске науке. Књиге су излазиле, углавном, на мађарском, латинском и немачком језику. Плафон библиотеке украшен је фрескама Јана Лукаша Кракера (1719-1779). Једна од њих представља алегоријски приказ четири универзитетске области (право, медицинске науке, филозофија, теологија), сачињен у част великог љубитеља уметности и наука Андреја Зауберера. Друга фреска је алегорија живота и смрти (Tajomstvá archívov – Košice v jasovskej knižnici, 2020).

Лицејска библиотека, Кежмарок

Слика 6.
Ентеријер Лицејске
библиотеке.
Извор: Црквени збор
Евангеличке цркве
аугзбуршке
вероисповести у
Словачкој у Кежмарку

Библиотека је настала средином 16. века као школска библиотека некадашњег Немачког евангеличког лицеја, са којим је кроз историју била повезана. Школа добија, 1531. године, протестантски карактер, односно у то време стиже свештеник Јурај Лојдшер, који почиње да држи проповеди на немачком језику. Уједно је

основао и први евангелички црквени збор на територији Спиша. Писани докази о постојању библиотеке датирају из 1600. године, из времена када је већ имала засебну зграду, каталог, картотеку са евиденцијом о позајмицама и поседовала је око 500 књига. Библиотека је пресељена, 1775. године у просторије новосаграђене зграде Лицеја. У периоду од 1820. до 1865. године ове просторије су увећане за два спрата, у којима се библиотека и данас налази. Између 1893. и 1906. године Лицеј је био пресељен у нову зграду, где је данас седиште Гимназије „Павол Орсаг Хвијездослав”. Библиотечки фонд почиње значајно да расте у 18. и 19. веку, захваљујући поклонима, претежно од власника приватних збирки књига. Најзначајнији дародавац био је Данијел Јозеф Јоњи (1817-1883). Био је родом из града Спишска Нова Вес, а студирао је право на Лицеју у Кежмарку. У његовој заоставштини било је 15.300 томова књига, што је резултат дугогодишњег сакупљачког напора. Многе од њих представљају ретка дела из разних научних области и на разним језицима. Не смемо да заборавимо ни Мартина Швартнера и његов поклон од 12.000 књига, затим, Павола Долевичењија и његову алхемистичку збирку књига и рукописа, као ни Имриха Хорвата Станчића. Библиотека је 1810. године почела да функционише као једна од првих јавних библиотека у Аустроугарској и непрекидно је радила до Другог светског рата. За истраживаче и јавност била је затворена педесет година. Уз финансијску помоћ Министарства културе Словачке Републике и Збора Евангеличке цркве у Кежмарку, у периоду од 1995. до 1996. године изграђена је научна читаоница, а књиге су коришћене само у библиотеци, где је смештен рекаталогизован фонд периодике. И даље је отворена за јавност, а њене услуге углавном користе студенти са факултета, домаћи и страни истраживачи или историчари (Lucyálna knižnica, © 2018).

Библиотека садржи 150.000 књига и представља највећу школску, стару библиотеку у средњој Европи. У њој се налази 55 инкунабула (књиге штампане између 1470. и 1500. године), а у целој Словачкој има најбогатији фонд књига из 16. века (3000 књига штампаних у периоду од 1501. до 1600. године), 30.000 наслова такозваних старих књига насталих у периоду од 1601. до 1800. године, 6000 наслова Словацике, из периода од 1501. до 1944. године, 44.000 наслова Германике, 1.400 наслова периодике (новине и часописи из периода од 17. до 20. века), графичке листове из 16. па све до 19. века, 600 наслова музикалија и око 2000 рукописа из периода од 15. до 20. века. Фонд обухвата литературу на свим светским језицима: на латинском, немачком, мађарском, грчком, хебрејском, француском, енглеском, старочешком, односно на словенским

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А
Р

бр.
1,
год.
2024.

језицима. Најзаступљеније научне области су теологија, филозофија, историја, књижевност, медицина, педагогија и природне науке (Sabov a kol. 2001, s. 145-158).

Чапловичева библиотека, Долни Кубин

Слика 7. Фонд Чапловичеве библиотеке. Извор: Оравски музеј „Павол Орсаг Хвјездослав”

Ваврињец Чаплович (5. 8. 1778-25. 12. 1853) потиче из породице земљопоседника и родом је из Јасенове. Поставио је основу своје библиотеке 1792. године, коју је почео да прикупља још као четрнаестогодишњак. Личну збирку поклонио је родној Орави, даровном Повељом, сачињеном 15. априла 1839. године. Библиотека је била проглашена власништвом Оравске жупаније, која се обавезала да ће је одржавати и унапређивати. Након споразума са градићем Долни Кубин, била је смештена у просторијама једне градске куће, која се налазила на тргу. У време када је била предата као поклон, збирка је имала око 20.000 дела, а у њој су се нашли и многи музејски предмети. У периоду од 1839. до 1851. године превезено је 14 пошилки са књигама о трошку Вавринца Чапловича из Братиславе у Долни Кубин. Зграда, специјално грађена за потребе библиотеке, у периоду од 1905. до 1911. године, отворена је 1914. године и уписана је на листу споменика културе од националног значаја. Позајмљивање књига из јавне Чапловичеве библиотеке почело је 1. јануара 1914. године. У периоду од 1919. до 1937. године, као библиотекар радио је Јан Сметана, који је у њој извршио последњу каталогизацију, поделио фонд библиотеке на дванаест научних области и формирао групе за ретке књиге (rare) и рукописе (цимелије). После адаптације зграде библиотеке 1954. године за потребе Литерарног музеја „П. О. Хвијездослав”, библиотека је премештена у при-

земље зграде, у мање просторије у односу на претходне, које нису биле у потпуности у складу са потребама фонда. Музејске збирке из фонда преузео је Оравски музеј на Оравском замку, док су библиотечки фондови Чапловичеве библиотеке били и под управом Матице словачке. Након спајања музеја на Орави, 1980. године, Чапловичева библиотека постаје део Оравског музеја „П. О. Хвјездослав” у Долном Кубину. Нова поставка била је свечано отворена 20. априла 2009. године, поводом обележавања 170. годишњице од поклањања Чапловичеве библиотеке својим земљацима.

Библиотека данас садржи 93.863 библиотечких јединица. Како наводи Сабов (2001, s. 85-97), Стари фонд је у оквиру научних области подељен на дванаест група и додатне четири групе (I Лексикони, библиографије, II Теологија, III Филозофија, IV Историја и географија, V Социологија, VI Право, VII Филологија, VIII Белетристика, IX Математика, X Природне науке, XI Уметност, XII Ревизије и Разно, Ц (цимелије) - рукописи од 14. до 19. века, Р (rare) - инкунабуле и ретке књиге од 16. до 17. века, групе К и П - разне старе књиге).

Стара библиотека Траносција, Липтовски Микулаш

Издавачко-књижарско друштво Траносцијус основано је 1898. године у Липтовском Светом Микулашу као акционарско, чија је делатност била усмерена на издавање верске литературе. Друштво је названо тако у част евангеличког пастора Јураја Трановског (1592-1637), творца чешких и латинских духовних песама и молитава. Године 1953. у потпуности је прешло под управу и надзор државе и могло је да издаје само календаре и богослужбене књиге. Издавање литературе из других области било је обустављено. Обнављањем активности друштва, 1991. године, Траносцијус

Слика 8. Стари фонд библиотеке Траносција.
Извор: Музеј „Јанко Краљ” – Градски музеј, Липтовски Микулаш

је постало званично издаваштво Евангеличке цркве аугзбуршке вероисповести (ЕЦАВ) (Tranoscius vydavateľstvo, n. d.) ЕЦАВ је 26. јуна 2020. године отворила за јавност фонд Старе библиотеке Траносција. Библиотека је постала део експозиције градског Музеја „Јанко Краљ” у Липтовском Микулашу. Библиотечка целина представља резултат изванредног пројекта прикупљања књига свештеника и историчара књижевности Јана Моцка (1843–1911). Као црквени историчар посветио је пажњу заборављеној и недовољно проученој црквеној прошлости. У својим делима указивао је на духовну песму, која је постала предмет његових истраживачких радова. Посебно му је у жижи интересовања био творац канционала *Cithara Sanctorum* – Јурај Трановски уз залагање да се сачувају његова стара и ретка издања. Припремио је дугачак ред његових историјских, биографских и химнолошких радова.

На основу података из публикације *Отварање историјске библиотеке Траносција* (*Otvorenie historickej knižnice Tranoscia*, 2020), библиотека садржи око 2200 књига. Збирка обухвата ретке и недовољно истражене документе, историјске публикације са личним потписом или посветом аутора, које датирају већ с краја 16. века. Збирка је употпуњена рукописима Јозефа Милослава Хурбана, личном преписком словачких делатника и многим другим.

Закључак

Старе библиотеке не можемо да поматрамо као збир сакупљених докумената, већ као места вредности, које ми упијамо, размењујемо и које нас чине богатијим. У прошлости, али и садашњости, њихов садржај постаје део размене информација и развијања духовних вредности у друштву. У њима се чувају и одражавају важне теме и догађања националног, духовног, културног, друштвеног и политичког живота, укључујући и њихове међународне, међукултурне и мултикултурне везе и контекст. Старе библиотеке у тесној су вези са местом свог настанка и због тога имају регионални значај. На регионалну историју надовезује се и културни идентитет. Фонд старих и ретких књига представља доказ о културном идентитету кроз национални, регионални, породични или субкултурни ниво. У директном контакту корисника и старих библиотека (било у физичкој или дигиталној форми) старе књиге и библиотеке постају културни капитал (Augustínová a kol., 2017, s. 5–11). Катедра за медије, комуникације и културно наслеђе, у оквиру пројекта „Хронологија историје библиотека у Словачкој од настанка до 2020. године” (CHRONUM – циљ је да се створи дело, које представља хронолошки и ретроспективни историјски

преглед библиотека у Словачкој) припремила је изложбу „Старе библиотеке у Словачкој”, на којој је представила 12 изабраних словачких старих библиотека. Изложба је била отворена у марту 2022. године и имала је путујући карактер. Након отварања, изложба је гостовала и представила се у више одабраних установа културе по Словачкој.²

Literatura:

1. Augustínová, Eva a kol. 2017. *Knižnice ako fenomén kultúrneho dedičstva Slovenska a Slovákov*. Žilina: Žilinská univerzita 2017. 350 s. ISBN 978-80-554-1331-0.
2. Dukátová, Marta. 2015. „Dedičstvo otcov zachovaj nám Pane...”. Diecézna knižnica v Nitre – archa duchovného dedičstva Nitrianskeho biskupstva. In Gorazd. 2015, Roč. 26, č. 3, s. 21 – 23.
3. Historická knižnica Strážky. [online]. © 2021, SNG © 2021. [cit. 2021-10-26]. Dostupné na: <https://www.sng.sk/sk/vystavy/194_historicka-kniznica-strazky>.
4. Horváth, Pavel a kol. 1992. Sirmaj, Ján. In *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. 5. zväzok. R – Š. Martin: Matica Slovenská 1990, s. 267. ISBN 80-7090-216-7.
5. Kláštoriná knižnica. [online]. [n. d.], Jasov ©, [n. d.]. [cit. 2021-10-26]. Dostupné na: <<http://www.jasov.sk/-klastorna-kniznica>>.
6. Knižnica [online]. [n. d.], CHATEAU APPONY ©, [n. d.]. [cit. 2021-10-26]. Dostupné na: <<https://www.chateauappony.sk/volnocasove-aktivity/kniznica>>.
7. Lisý, Lukáš. 2020. „*Sedem vecí o ...*”: minulosti Kaštiela Strážky [online]. DENNÍK N, © [n. d.]. [cit. 2021-10-26]. Dostupné na: <<https://dennikn.sk/blog/2092978/sedem-veci-o-minulosti-kastiela-strazky/>>.
8. Lyceálna knižnica. [online]. © 2018. Cirkevný zbor Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku Kežmarok © 2018 [cit. 2021- 10-26]. Dostupné na: <<https://www.ecavkk.sk/lycealnakniznica>>.
9. Otvorenie historickej knižnice Tranoscia [online]. 2020. MJK Múzeum Janka Kráľa, © [n. d.]. [cit. 2021-10-26]. Dostupné na: <<https://muzeumjankakrala.sk/otvorenie-historickej-kniznice-tranoscia/>>.

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А
Р

бр.
1,
год.
2024.

² Уз љубазну сагласност ауторке извршена је корекција текста, у делу где се говори о изложби „Старе библиотеке у Словачкој”, јер догађај више није актуелан, пошто је изложба прошла, те је информација о томе изнета у прошлом времену – прим. прев.

10. Sabov, Peter a kol. 2001. *Spríevodca po historických knižniciach na Slovensku*. Prvý zväzok. Martin: Slovenská národná knižnica, 2001. 164 s. ISBN 80-89023-10-X.
11. Tajomstvá archívov – Košice v jasovskej knižnici. [online]. 2020. YouTube. © 2021. [cit. 2021-10-26]. Dostupné na: <<https://www.youtube.com/watch?v=22WT2W24Kz0>>.
12. Tranoscious vydavateľstvo [online]. © [n. d.]. [cit. 2021-10-26]. Dostupné na: <http://www.tranoscious.sk/>.

Dana Chalupková

University of Žilina, Faculty of Humanities

Žilina, Slovakia

dana.chalupkova@fhv.uniza.sk

THE MOST IMPRESSIVE HISTORICAL LIBRARIES IN SLOVAKIA

SUMMARY: Historical book collections deposited in the territory of Slovakia include individual holdings, as well as rich collections of old and rare documents. These collections substantially illustrate the level of education and cultural development in our territory over the centuries, thus representing a significant part of both intangible (spiritual) and tangible cultural heritage, considering their artistic value. The paper presents the past and present of eight selected historical libraries in Slovakia. It comprises all types of historical libraries (aristocratic, ecclesiastical, personal, school, and libraries of associations), covering various parts of Slovakia. The author aims to contribute to the enhancement of this segment of the cultural heritage and to raise awareness of it, and, last but not least, to provide information about the institutions that manage, protect, and make the collections available.

KEYWORDS: historical libraries, history of book culture, old and rare documents, aristocratic libraries, ecclesiastical libraries, personal libraries, school libraries, libraries of associations.

Са словачког превела Даниела Д. Ломенова

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А
Р

бр.
1,
год.
2024.